

โลกทัศน์ของชาวไทลื้อที่สะท้อนจากคำประสมที่มีคำว่า ‘หัว’ ในภาษาไทลื้อ Tai Lue Worldview Reected from the Compound Words Containing ‘Head’ in Tai Lue Language

ศราวุธ หล่อดี^{1*}

¹อาจารย์, สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
เลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทลื้อที่สะท้อนจากคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทลื้อ จำนวน 106 คำ ตามแนวคิดสมมติฐานซาเพียร์-วอร์ฟ ผลการศึกษาพบว่า คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทลื้อ สะท้อนโลกทัศน์ของชาวไทลื้อ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแรก โลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี ชาวไทลื้อ มีความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ฤกษ์ยาม และทิศ อีกทั้งยังปฏิบัติตามข้อกำหนดในประเพณี 15 หรือประเพณี 15 ประการ เพื่อเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาและประเพณี ด้านที่สอง โลกทัศน์ด้านชนชั้นและการปกครอง ชาวไทลื้อ แบ่งกลุ่มคนออกเป็น 2 ชนชั้น คือ ชนชั้นปกครอง และชนชั้นถูกปกครอง นอกจากนี้ยังมีการปกครองเป็นระดับ จากหน่วยที่มีขนาดใหญ่ไปหาหน่วยที่มีขนาดเล็ก คือ พันนา เมือง ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ และด้านที่สาม โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต ประกอบด้วย การตั้งถิ่นฐาน การแต่งกาย พิธีท้องถิ่น การคมนาคม และการประกอบอาชีพ ของชาวไทลื้อ

คำสำคัญ

โลกทัศน์ ชาวไทลื้อ คำประสม หัว ภาษาไทลื้อ

Abstract

This article aims to study the worldview of Tai Lue people from 106 compound words containing the word, ‘head’ based on Sapir-Whorf Hypothesis. The results showed that the compound words containing the word, ‘head’ in Tai Lue language reflected three perspectives of Tai Lue’s worldview. These were, firstly, the worldview of religious and culture. Tai Lue people believed in superstition, time and

* ผู้เขียนหลัก

อีเมล: sarawut_thaiup@hotmail.com

directions. Also they followed 15 cultures in order to pass on Buddhism and its culture. Secondly, the worldview of people's class and ruling, Tai Lue people divided them into two classes: ruler and ruled. Besides, there was the level of classes ranging from the bigger to the smaller unit as panna, city, tambol and village, respectively. Thirdly, the worldview of ways of life it comprised of establishment, dressing, local plant, transportation and working.

Keywords

Worldview, Tai Lue People, Compound Words, Head, Tai Lue Language

บทนำ

ภาษาไทยถือเป็นภาษาตระกูลไทกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ ใช้สื่อสารกันอยู่ในสิบสองปันนา มณฑล ยูนนาน ประเทศจีน รัฐฉานของประเทศพม่า ภาคเหนือของประเทศไทย ประเทศเวียดนาม และภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน และพะเยา

ภาษาไทยมีคำประสมเช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ ดังเห็นได้จากงานวิจัยเรื่อง คำประสมที่มีคำว่า “หัว” ในภาษาไทยของ ศราวุธ หล่อดี (2556) ที่เก็บรวบรวมข้อมูลคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยจากเอกสารอักษรไทย ซึ่งเป็นเอกสารจากสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีน พบคำประสม ที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยจำนวน 106 คำ เมื่อพิจารณาคำประสมดังกล่าวพบว่า มีคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยทั้งคำ หรือมีคำใดคำหนึ่งที่ประกอบอยู่ในคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทย สามารถสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวไทยได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

“...จึงได้พร้อมกันห้างเครื่องดอกไม้ธูปเทียนต่าง ๆ เข้าไปสั้มาคารวะดำหัวเจ้าเมือง แลแห่แห่นพาคำเจ้าเมือง เข้าพรรษา ออกพรรษา”

ตัวอย่างที่ 2

“ยามนั้นการศึกหากขึ้นมาเครือเจ้าเมืองแซ่บดเอาข้าหัวเถื่อนลงแถมกำลังอยู่ใจๆ”

จากตัวอย่างที่ 1 คำประสม “ดำหัว” /dam⁴ ho:⁴/ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ด้านประเพณีของชาวไทยที่มีอายุน้อยแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสหรือผู้มีพระคุณ ซึ่งการดำหัวของชาวไทยนิยมทำในวันขึ้นปีใหม่ วันเข้าพรรษา หรือวันออกพรรษา สำหรับตัวอย่างที่ 2 คำว่า “ข้า” ที่ประกอบอยู่ในคำประสม “ข้าหัวเถื่อน” /xa:⁵ ho:⁴ tho:n⁶/ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ด้านชนชั้นของชาวไทย กล่าวคือ ชาวไทย ถือว่า ข้า หรือชาวเขาทุกเผ่าเป็นทาสรับใช้หรือข้าที่ถูกรบครอง จึงเรียกกลุ่มคนเหล่านี้ว่า ข้า เช่น ข้าก้อ ข้ามูเซอ เป็นต้น อนึ่ง ข้า ไม่ได้เป็นชื่อของกลุ่มคนใดโดยเฉพาะ หากเป็นชื่อที่เรียกตามสถานภาพทางสังคม และใช้เรียกกลุ่มคนได้หลายเผ่าที่ไม่ใช่ไทย

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยทั้งคำ หรือคำใดคำหนึ่งที่ประกอบอยู่ในคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทย ถือว่าเป็นภาษาที่สามารถสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ด้านประเพณี และโลกทัศน์ด้านชนชั้นของชาวไทยได้อย่างชัดเจน อีกทั้งทำให้ทราบความคิด และการมองโลกรอบตัวของชาวไทยได้อีกด้วย การศึกษาโลกทัศน์เป็นแนวทางที่จะช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี การปกครอง วิถีชีวิต ตลอดจนเข้าใจถึงค่านิยมของกลุ่มคนที่ศึกษา โดยสามารถศึกษาได้จากภาษา เนื่องจากภาษาสามารถสะท้อนให้เห็นความคิด และการมองโลกรอบตัวของกลุ่มคนนั้น ๆ ได้ สอดคล้องกับที่ซาเพียร์และวอร์ฟ (Sapir, 1949 & Whorf, 1956 อ้างถึงใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2522, 22-23) ได้กล่าวถึงภาษาและการมองโลกไว้ว่า

“...มนุษย์ตกอยู่ภายใต้ความเมตตาการุณาของภาษาที่ตนพูด ซึ่งได้กลายมาเป็นสื่อการแสดงออกในสังคมของเขา ...ภาษาที่ชนแต่ละกลุ่มใช้เป็นประจำนั่นเองเป็นผู้สร้างโลกที่แท้จริงขึ้น โดยชนกลุ่มนั้น ๆ ไม่รู้สึกตัว เราเห็น เราได้ยิน และรับรู้ประสบการณ์อื่น ๆ อย่างที่เป็นอยู่ เพราะภาษาที่ชุมชนเราใช้อยู่จนเป็นนิสัย กำหนดและเลือกตีความหมายของประสบการณ์เหล่านั้นให้เรา ...ความคิดของคนเรามักจะเป็นไปตามความหมายของภาษา”

จากคำกล่าวของซาเพียร์และวอร์ฟทำให้เห็นว่า โลกทัศน์เป็นสิ่งที่สามารถทำให้บุคคลในสังคมนั้น ๆ มองเห็นตัวเขา และความสัมพันธ์ของตัวเขา กับโลกรอบตัวผ่านภาษา ดังนั้นเพื่อที่จะได้ทราบว่า ชาวไทลื้อมองโลกรอบตัวเขาอย่างไร ในบทความนี้จึงได้นำคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทย จากงานวิจัยของ ศราวุธ หล่อดี (2556) มาเป็นข้อมูลในการสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวไทยที่ปรากฏผ่านคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยทั้งคำ หรือปรากฏผ่านคำใดคำหนึ่งที่ประกอบอยู่ในคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทย

หากกล่าวถึงความสำคัญของคำว่า หัว ที่ประกอบอยู่ในคำประสมข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า หัว ในที่นี้เป็นอวัยวะของมนุษย์ ทรงกลม มีผม ใช้บรรจุสมอง อยู่ส่วนต้นหรือส่วนบนสุดของร่างกาย มีความสำคัญ เมื่อประกอบอยู่ในคำประสมทำให้มีความหมายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อาจมีความหมายเป็นอวัยวะ ความเป็นหน่วย พื้นที่ หรือเวลา หรือผู้นำ ความหมายเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของ ชาวไทลื้อด้านต่าง ๆ อีกทั้งคำที่ประกอบอยู่ในคำประสมคำอื่นก็สามารถสะท้อนโลกทัศน์ของชาวไทยได้ด้วยเช่นกัน

การศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทยที่สะท้อนจากคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทย จำนวน 106 คำ ตามแนวคิดสมมติฐานซาเพียร์-วอร์ฟ (Sapir-Whorf Hypothesis) ในครั้งนี้ ผู้เขียนได้สังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์โลกทัศน์ชาวไทยที่อพยพมาอยู่ที่บ้านหยวน บ้านธาตุสบแวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และบ้านลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สามารถสะท้อนโลกทัศน์ของชาวไทย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแรก โลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี ด้านที่สอง โลกทัศน์ด้านชนชั้นและ การปกครอง และด้านที่สาม โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต ตามลำดับ ดังนี้

โลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี

คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยลื้อ สะท้อนโลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณีของชาวไทลื้อ ดังนี้

1. โลกทัศน์ด้านความเชื่อ

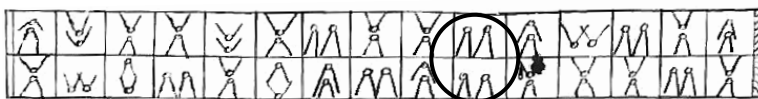
โลกทัศน์ด้านความเชื่อของชาวไทลื้อ ประกอบด้วย ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม และความเชื่อเรื่องทิศ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ไททั้งที่อาศัยอยู่นอกประเทศไทยและในประเทศไทย มีความเชื่อเรื่องผี เช่นเดียวกับชาวไทลื้อที่เชื่อว่าผีเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิฤทธิ์และอำนาจเหนือมนุษย์ ความเชื่อเรื่องผีของชาวไทลื้อมีมาก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่มาถึงสิบสองพันนา แม้ภายหลังที่พุทธศาสนาเผยแผ่มาถึงยังดินแดนแห่งนี้ ก็ยังไม่ทิ้งความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ทั้งยังผนวกความเชื่อเรื่องผีกับพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน

คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยลื้อ สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องผีของชาวไทลื้อ เห็นได้จากคำว่า ผี ที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หั่วผี” /ho:⁴ phi:⁴/ หรือสิ่งของที่ใช้ครอบหั่ว มีใบหน้าเหมือนผี ถึงแม้ว่าผีจะเป็นสิ่งที่ปราชญ์สามารถจับต้องได้ ไม่ใช่ผีที่เป็นนามธรรม ไม่มีตัวตน ตามคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทลื้อ แต่เมื่อกล่าวถึงคำว่า ผี ย่อมมีอิทธิพลต่อความคิดของชาวไทลื้อที่มักจะเชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้ชาวไทลื้อยังเปรียบกลุ่มคนที่ให้เวทมนตร์คาถาว่าเป็นผีเช่นกัน เห็นได้จากคำว่า ผี ที่ประกอบอยู่ในคำประสม “ผั่วเหลื่อง” /phi:⁴ ho:⁴ lo:⁴/ หรือชาวเขาเผ่ายั่วล้อซึ่งมีคาถาอาคมและโปกผั่วสี่เหลื่องรอบหั่ว ชาวไทลื้อเห็นว่าชาวเขาเผ่ายั่วล้อเป็นกลุ่มคนที่มีคาถาอาคม มีอำนาจเหนือมนุษย์ จึงถือว่ากลุ่มคนเหล่านี้ไม่ใช่มนุษย์ (สมบุญ ธิ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558)

กล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีแบบดั้งเดิม มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวไทลื้อทุกยุคสมัย ด้วยเหตุนี้ ผีในความคิดของชาวไทลื้ออาจเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน สิ่งของ หรือเป็นผู้ที่มีคาถาอาคม ซึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ มีอิทธิฤทธิ์ และมีอำนาจเหนือมนุษย์

1.2 ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ชาวไทลื้อมีความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม โดยก่อนที่จะประกอบพิธีมงคล หรืออวมงคล จะให้พระหรือผู้ที่มีความรู้ในการหาฤกษ์ยามเป็นผู้หาฤกษ์ยามที่เหมาะสมกับพิธีนั้น ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น การหาฤกษ์ยามใน “วันหั่วเรียงหมอน” /wan³ ho:⁴ he:³ mo:⁴/ หรือวันแต่งงาน ชาวไทลื้อจะตรวจสอบตำราวันหั่วเรียงหมอนก่อนที่จะทำพิธีแต่งงาน เนื่องจากเชื่อว่าหากผู้ชายและผู้หญิงแต่งงานในวันที่ไม่เป็นมงคล อาจจะทำให้ทะเลาะกัน เมื่อแต่งงานแล้วผู้ชายหรือผู้หญิงอาจตายก่อนวัยอันควร ดังนั้น ชาวไทลื้อจึงมีวันที่เป็นมงคลสำหรับทำพิธีแต่งงาน เช่น วันขึ้น 13 ค่ำ วันแรม 13 ค่ำ (สมบุญ ธิ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558) เป็นต้น

ภาพที่ 1: วันหั่วเรียงหมอน

ที่มา: ศราวุธ หล่อดี, 2556, 219

พิธีกรรมหรือประเพณีของชาวไทลื้อมักถูกกำหนดด้วยเรื่องของฤกษ์ยาม อีกทั้งยังมีความเชื่อเรื่องวันเข้ามาเกี่ยวข้องกับ เห็นได้จากความเชื่อเรื่องวันในงานปีใหม่ไทลื้อ หรือวันสงกรานต์ราววันที่ 13 ถึง 15 เมษายน แต่ละวันชาวไทลื้อเชื่อว่า วันที่ 13 เป็นวันสังขารล่อง ตอนเช้าตรู่จะมีการยิงปืน จุดบอไฟ เพื่อต้อนรับปีใหม่ โดยเชื่อว่าเสียงปืน และเสียงบอไฟ จะทำให้ผีหรือสิ่งอัปมงคลตกใจหนีออกจากหมู่บ้าน วันที่ 14 เป็นวันเนา หรือวันเนา ชาวไทลื้อถือว่าเป็นวันอัปมงคล ห้ามทำสิ่งที่ไม่เป็นมงคลต่าง ๆ บางทีเรียกว่า วันดา คือ วันเตรียมของเพื่อนำไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น และตอนเย็นของวันนี้จะมีการขนทรายจากท่าน้ำเพื่อนำไปก่อเป็นเจดีย์ทรายที่วัด วันที่ 15 เป็นวันพญาวัน หรือวันเถลิงศก ชาวไทลื้อจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่ไปวัดเพื่อฟังเทศน์และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับ ตอนสายก็ดำหัวผู้ที่ตนเคารพ นับถือ และตั้งแต่วันที่ 16 เมษายน ถึงประมาณเดือนพฤษภาคม ชาวไทลื้อเรียกว่า “หัวปี” /ho:⁴ pi:⁴/ คือ ต้นปีหรือช่วงแรกของปี เป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ไทลื้อ ตอนเช้าชาวไทลื้อจะไปรวมกันที่วัดเพื่อประกอบพิธี สงเคราะห์ (สมบุญ สมนิธิ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558)

ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามและวันของชาวไทลื้อสะท้อนให้เห็นว่า ฤกษ์ยามและวันที่เป็นมงคล หรือไม่เป็นมงคล เป็นสิ่งที่สามารถกำหนดชะตาชีวิต และแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อได้ หากผู้ใดปฏิบัติตามก็จะก่อให้เกิดสิ่งที่เป็นมงคลแก่ตนเอง หรือหากไม่ปฏิบัติตามก็อาจจะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นมงคลแก่บุคคลนั้น

1.3 ความเชื่อเรื่องทิศ ทิศมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อไม่น้อยไปกว่าเรื่องของฤกษ์ยามและวัน การกำหนดทิศของชาวไทลื้อจะกำหนดตามความเชื่อ กล่าวคือ ชาวไทลื้อเชื่อว่าทิศแต่ละทิศมีความสำคัญแตกต่างกัน โดยเฉพาะทิศเหนือที่เชื่อว่าเป็นทิศมงคล จึงได้กำหนดทิศเหนือให้เป็นทิศที่ตั้งของสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เช่น ชาวไทลื้อกำหนดให้ “หัวเวียง” /ho:⁴ we:ŋ³/ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องทิศในการตั้งเวียงของชาวไทลื้อ ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องทิศของชาวไทยวน คือ ในพิธีราชาภิเษกตามแบบโบราณราชประเพณี กษัตริย์ผู้ครองเมืองเชียงใหม่จะเสด็จเข้าเมืองทางประตูหัวเวียง หรือประตูช้างเผือกในปัจจุบัน ซึ่งเป็นประตูมงคลที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมือง

ความเชื่อดังกล่าวได้สืบเนื่องมาถึงการกำหนดที่ตั้งของบริเวณที่ใช้ทำกิจกรรมของชาวไทลื้อ ได้แก่ “หัวข่วง” /ho:⁴ xo:ŋ⁶/ “หัวลาน” /ho:⁴ la:n³/ รวมทั้งการสร้างศาสนสถานไว้ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เช่น การสร้างวัดหัวข่วงซึ่งเป็นวัดสำคัญประจำเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของข่วง ดังตัวอย่าง วัด หัวข่วงราชฐาน ตั้งอยู่บริเวณหัวข่วงเมืองยอง หรือวัดหัวข่วงนางเหลียวของชาวเมืองยองที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่ลำพูน ได้สร้างตามคติของเมืองยองเดิม คือ สร้างบริเวณหัวข่วง หรือตอนเหนือของชุมชนบ้านเวียงยอง (สุพล ดำริห์กุล, 2545, 290-291) เป็นต้น

การกำหนดทิศที่ตั้งของพื้นที่หรือบริเวณดังกล่าวข้างต้นไว้ทางทิศเหนือ เป็นความเชื่อเรื่องทิศมงคลของชาวไทลื้อมาตั้งแต่อดีต และความเชื่อนี้ยังคงยึดถือและปฏิบัติต่อกันสืบมา

2. โลกทัศน์ด้านศาสนา

ชาวไทลื้อในสิบสองพันน่านับถือพุทธศาสนาเถรวาท ผสมผสานกับลัทธิฮินดู มหายาน และความเชื่อเรื่องผีที่มีอิทธิพลต่อความคิดและการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม ชาวไทลื้อเชื่อว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยควบคุมชี้แนะพฤติกรรม ดังเห็นได้จากข้อกำหนดให้ชาวไทลื้อปฏิบัติต่อพุทธศาสนา เรียกว่า ประเวณี 15 หรือประเพณี 15 ประการ เช่น เมื่อเกิดมาพบพุทธศาสนาแล้ว ควรสร้างวัดให้เป็นที่พักบิณฑบาตและล้างบาปที่ได้กระทำ เป็นต้น

จากข้อกำหนดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ชาวไทลื้อศรัทธาในพุทธศาสนา และยึดหลักกรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เห็นได้จากการปฏิบัติตามข้อกำหนดในประเพณี 15 คือ การสร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทลื้อที่สะท้อนผ่านคำประสม “หัววัด” /ho:⁴ wat¹/ หรือวัดที่เป็นประธานของกลุ่มวัด คำว่า กลุ่มวัด ในที่นี้ คือ พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในละแวกเดียวกันมาประกอบพิธีทางศาสนาด้วยกันที่วัดใหญ่หรือวัดใจกลางซึ่งเป็นวัดที่มีอุโบสถ การประกอบพิธีทางศาสนา จะมี “หัวอาจารย์” /ho:⁴ ʔa:⁴ tsa:n⁴/ คือบุคคลที่เคยผ่านการบวชเป็นพระภิกษุมามาก่อน แล้วลาสิกขาบทเป็นฆราวาสที่มีความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนในพิธีทางศาสนาเป็นผู้นำในการประกอบพิธี

พุทธศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้ออย่างมั่นคง ชาวไทลื้อทุกคนมีหน้าที่สืบทอดพุทธศาสนา ทั้งการเผยแผ่ศาสนา สร้างศาสนวัตถุหรือศาสนสถาน รวมทั้งการสืบสานศาสนพิธีต่าง ๆ ให้คงอยู่สืบไป

3. โลกทัศน์ด้านประเพณี

ประเพณีเป็นสิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน เห็นได้จากข้อกำหนดในประเพณี 15 ของชาวไทลื้อ คือ ครอบครัวยุติที่มีบุตรชายอายุครบ 15 ปี ต้องให้บรรพชาสามเณร เมื่ออายุครบ 20 ปี หากต้องการอุปสมบทเป็นพระก็จัดพิธีอุปสมบทให้ แสดงให้เห็นว่า ชาวไทลื้อส่งเสริมให้บุตรชายบวชเป็นสามเณร หรืออุปสมบทเป็นพระ อันเป็นธรรมเนียมสำคัญที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อให้บุตรได้ศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนการอบรมความประพฤติ และสืบทอดพุทธศาสนา ประเพณีการบวชสะท้อนให้เห็นผ่านเครื่องอัฐบริวารในคำประสม “พำซุดหัว” /pha:² xu:⁶ ho:⁴/ หรือมัดโกนผม หนึ่งในเครื่องใช้สอยของพระภิกษุในพุทธศาสนา 8 อย่าง ได้แก่ ผ้าถุง ผ้าจีวร ผ้าสังฆาฏิ บาตร สายรัด พำซุดหัว เข็มเย็บผ้า และผ้ากรองน้ำ ทั้งนี้ ชาวไทลื้อจะส่งบุตรที่จะบวชเป็นสามเณรไปอยู่ที่วัดเพื่อเป็นการเตรียมตัวล่วงหน้าก่อนบวช

ข้อกำหนดในประเพณี 15 นอกจากจะกล่าวถึงการบรรพชาหรืออุปสมบทแล้ว ยังกล่าวถึงประเพณีปีใหม่ ดังข้อความที่ว่า “เมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา ขุนเหนือกว้านนำขุนหัวสืบบ้านเมือง แห่เครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้น ประกอบพิธีขอมาเจ้าเมือง” และอีกหนึ่งข้อความที่ว่า “เมื่อถึงเดือนหกให้ประกอบพิธีสังฆารปีใหม่ จุดบั้งไฟบูชา แข่งเรือ และรดน้ำ” จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นประเพณีที่ชาวไทลื้อปฏิบัติสืบต่อกันมานั้นก็คือพิธี “ดำหัว” /dam⁴ ho:⁴/

คำว่า “ดำหัว” ในภาษาไทลื้อ ก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นพิธีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในปัจจุบัน เดิม หมายถึงสระผม ผู้ชายและผู้หญิงไทลื้อสมัยก่อนจะไว้ผมยาว การสระผมของชาวไทลื้อจะใช้น้ำข้าวข้าวสระผมสัปดาห์ละครั้ง แล้วเอาน้ำแช่ผักส้มป่อยหรือน้ำมะกรูดพอกผมอีกครั้งหนึ่ง โดยนิยมสระผมในวันข้างขึ้นหรือแรม 7 ค่ำ และ 14 ค่ำ (สมบุญ สมิทธิ์, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558) ปัจจุบันความหมายของ คำว่า “ดำหัว” ได้เคลื่อนไปจากเดิม หมายถึงการแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสหรือผู้มีพระคุณ การดำหัวนิยมทำในวันปีใหม่ แต่ที่เมืองลำนี้นิยมทำในวันเข้าพรรษาหรือวันออกพรรษา โดยการดำหัวเจ้าเมืองนั้น ชาวไทลื้อจะนัดรวมกันจัดเตรียมดอกไม้ ธูปเทียน และสิ่งของต่าง ๆ ทำเป็นต้นกลัฟฤกษ์ (สร้างขึ้นด้วยต้นกล้วย) ปักดอกไม้ ช้าง ธงทิว กล้วย อ้อย ฯลฯ แห่กันไปดำหัวเพื่อขอมาเจ้าเมือง (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547, 183-186)

ชาวไทลื้อประพฤติปฏิบัติตามข้อกำหนดในประเด็น 15 อย่างเคร่งครัด เห็นได้จากประเพณีการบวช และพิธีดำหัวดังกล่าวข้างต้น สิ่งเหล่านี้เกิดจากความศรัทธาในพุทธศาสนาที่ช่วยขัดเกลาจิตใจชาวไทลื้อให้มีความนอบน้อมถ่อมตนจนสืบทอดเป็นประเพณีอันดีงาม

โลกทัศน์ด้านชนชั้นและการปกครอง

คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทลื้อ สะท้อนโลกทัศน์ด้านชนชั้นและการปกครองของชาวไทลื้อ ดังนี้

1. โลกทัศน์ด้านชนชั้น

โลกทัศน์ด้านชนชั้นของชาวไทลื้อ แบ่งออกเป็น ชนชั้นปกครอง และชนชั้นถูกปกครอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ชนชั้นปกครอง เป็นชนชั้นที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าชนชั้นถูกปกครอง เห็นได้จากคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทลื้อ ที่ปรากฏคำบอกตำแหน่งชนชั้นปกครอง ได้แก่ เจ้า พระยา ขุน นาย หรือคำประสมที่แสดงตำแหน่งหัวหน้าหรือผู้นำ เช่น “เจ้าหัววัด” /tsaw⁵ ho:⁴ wat¹/ คำว่า เจ้า ที่ประกอบอยู่ในคำประสมคำนี้เป็นตำแหน่งชนชั้นปกครองที่มีสถานภาพเป็นพระ มีหน้าที่ควบคุมดูแลกลุ่มวัดที่อยู่ในความรับผิดชอบ และคำว่า เจ้าที่ประกอบอยู่ในคำประสม “เจ้าเหนือหัว” /tsaw⁵ no:⁴ ho:⁴/ และคำประสม “เหนือหัว” /no:⁴ ho:⁴/ หรือกษัตริย์ เป็นตำแหน่งสูงสุดของชนชั้นปกครองที่มีสถานภาพเป็นมหาราช โดยชาวไทลื้อถือว่ากษัตริย์เป็นเจ้าชีวิตและเป็นเจ้าของแผ่นดิน

นอกจากนี้ยังปรากฏคำบอกตำแหน่งชนชั้นปกครองระดับพระยา และขุน เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “พระยาหัวเมือง” /pha³ ja:³ ho:⁴ mo:³/ และคำประสม “ขุนหัวปาง” /xun⁴ ho:⁴ pa:⁴/ คำว่า พระยา และขุนในภาษาไทลื้อเป็นคำบอกตำแหน่งของขุนนางที่ควบคุมกำลังไพร่พลในระดับเมือง และระดับหมู่บ้านตามลำดับ

คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทลื้อ ยังปรากฏคำบอกตำแหน่งชนชั้นปกครองอีกหนึ่งระดับ คือ ผู้บังคับบัญชา เห็นได้จากคำว่า นาย ที่ประกอบอยู่ในคำประสม “นายหัวศึก” /na:³ ho:⁴ so:⁶/ และ คำประสม “หัวพล” /ho:⁴ pon³/ ซึ่งเป็นตำแหน่งหัวหน้าหรือผู้นำกองทัพ เป็นต้น

1.2 ชนชั้นถูกปกครอง สืบสองพินนามีกกลุ่มคนอาศัยอยู่หลายกลุ่ม กลุ่มที่อาศัยอยู่ในเขตป่าภูตอย ชาวไทลื้อถือว่าเป็นชนชั้นถูกปกครอง เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “ข้าหัวเถื่อน” /xa:⁵ ho:⁴ tho:⁶/ และ คำประสม “คนหัวเถื่อน” /xun³ ho:⁴ tho:⁶/ ซึ่งเป็นชาวเขาที่อาศัยอยู่ในเขตป่าที่เป็นภูเขาสูง ในที่นี้คำว่า ข้า และคน หมายถึง ชาวเขา ตามคติของชาวไทลื้อถือว่าชาวเขาทุกเผ่าเป็นทาสรับใช้หรือข้าที่ถูกรับรอง ดังที่ เรณู วิชาศิลป์ (2554, 14-20) ได้กล่าวไว้ว่า ข้าในสิบสองพันนามีหลายเผ่าหลายกลุ่ม แต่เผ่าดั้งเดิมที่ถูกชาวไทลื้อมายึดครองดินแดน คือ ข้าสี่แสนหมอนม้า หรือปะหล่อง ข้าในทุกเมืองของสิบสองพันนาต้องถูกเกณฑ์แรงงานสำหรับงานศึก การเก็บเกี่ยวข้าวในนาของเจ้าและท้าวพระยา งานในหอเจ้าฟ้าเมืองต่าง ๆ เป็นต้น อนึ่ง ข้า ไม่ได้เป็นชื่อของกลุ่มคนใดโดยเฉพาะ แต่เป็นชื่อที่ชาวไทลื้อใช้เรียกชนเผ่าอื่นในสิบสองพันนาโดยเอาชื่อเผ่าตามหลัง เช่น เผ่าอีกถูถูกชาวไทลื้อเรียกว่า ข้าก้อ เผ่ามูเชอถูถูกเรียกว่า ข้ามูเชอ เป็นต้น

ภาพที่ 2: ซ้ำก้อ

ที่มา: โครงการหลวง, 2556

สังคมไทลื้อเป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้น คือ ชนชั้นปกครอง และชนชั้นถูกปกครอง คำบอกตำแหน่งชนชั้นที่ปรากฏในคำประสม สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทลื้อ แม้ว่าปัจจุบันทางการเงินจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบชนชั้นในสิบสองปันนา โดยให้ชนชั้นปกครองของไทลื้อเป็นเพียงข้าราชการที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของจีน อย่างไรก็ตามระบบชนชั้นระหว่างทางการเงินกับสิบสองปันนาก็ยังคงอยู่

2. โลกทัศน์ด้านการปกครอง

การปกครองในสิบสองปันนา มีการแบ่งเขตการปกครองเป็นปันนา เมือง ตำบล และหมู่บ้าน ลักษณะการปกครองดังกล่าวปรากฏในคำประสมที่มีคำว่า หั่ว ในภาษาไทลื้อ ได้แก่ “คนหั่วปันนา” /xun³ ho:⁴ pan³ na:³/ คำว่า ปันนา เป็นเขตการปกครองที่รวมกลุ่มเมืองเข้าด้วยกันเป็น 1 เขต อาจกล่าวได้ว่า สิบสองปันนาประกอบด้วย 12 เขตการปกครอง หรือ 12 ปันนา ในแต่ละปันนาจะประกอบด้วยเมืองหลาย ๆ เมืองรวมกัน แต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองเป็นผู้ควบคุมดูแล นอกจากนี้ในหนึ่งปันนาจะมีเมืองใหญ่หนึ่งเมืองคอยควบคุมดูแลเมืองเล็ก ๆ ภายในปันนา เช่น ปันนาเมืองฮาย ประกอบด้วย เมืองฮาย เมืองสูง และเมืองงาด มีเมืองฮายเป็นเมืองใหญ่คอยควบคุมดูแลเมืองต่าง ๆ จึงเรียกว่า ปันนาเมืองฮาย เป็นต้น ในจำนวนปันนาทั้ง 12 ปันนา เชียงรุ่งเป็นปันนาที่มีความสำคัญในฐานะเป็นปันนาที่กษัตริย์ประทับอยู่ เป็นเมืองศูนย์กลางการติดต่อระหว่างปันนาต่าง ๆ และเป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางการค้าระหว่างจีนพม่า และเชียงใหม่ (ถันชา เลหาศิรินาถ, 2541, 52-53)

การปกครองในระดับถัดไป คือ “หัวเมือง” /ho:⁴ mɔ:ŋ³/ คำว่า เมือง ที่ประกอบอยู่ในคำประสมในภาษาไทยมีความหมายกว้างกว่าคำว่า เวียง เนื่องจากเมืองมิได้หมายถึงเฉพาะภายในคันดินคูน้ำเท่านั้น แต่เมืองประกอบด้วยเวียง รวมถึงชุมชนรอบเวียงที่อยู่ภายใต้อำนาจของเมืองนั้น ๆ นอกจากนี้เมืองที่มีขนาดใหญ่มักจะมีเวียงบริวารเป็นจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับเมืองเชียงใหม่ที่มีเวียงศูนย์กลางเป็นรูปสี่เหลี่ยม คือ เวียงเชียงใหม่ มีเวียงเจ็ดลิน เวียงสวนดอก และเวียงกุมกามเป็นเวียงบริวาร (สร้อยดี อ่องสกุล, 2544, 57) เป็นต้น

สำหรับการปกครองในระดับตำบล เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หัวบวก” /ho:⁴ bo:k⁶/ คำว่า บวก เป็นหน่วยการปกครองระดับล่างของไทลื้อที่มีหลายหมู่บ้านรวมกัน หน่วยการปกครองนี้เป็นการจัดการปกครองของเมืองในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและล้านนา ส่วนการปกครองในระดับหมู่บ้านเห็นได้จากคำประสม “หัวสิบ” /ho:⁴ sip⁴/ การปกครองของสิบสองพันนา แต่ละเมืองจะแบ่งหน่วยการปกครองระดับล่างสุดเป็นหมู่บ้าน ในเมืองเล็ก ๆ หลายหมู่บ้านรวมกันเป็นหน่วยปกครองที่เรียกว่า “หัวสิบ” (Grabowsky & Wichasin, 2011, 320) ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่รวมหมู่บ้านเป็นกลุ่มประมาณ 10 หมู่บ้าน แต่มีขนาดเล็กกว่าตำบล

นอกจากนี้ยังมีการจัดเขตการปกครองสำหรับกลุ่มชาวเขา เห็นได้จากคำประสม “หัวแคว่น” /ho:⁴ xwe:n¹/ หรือเขตการปกครองของกลุ่มชาวเขา กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. 2113 ท้าวอินทร์เมืองกษัตริย์เชียงรุ่งได้จัดสรรหัวเมืองของอาณาจักรเชียงรุ่งเป็น 12 เขต หรือ 12 พันนา และได้จัดสรรบรรดาเขตภูเขาต่าง ๆ เป็น 12 เขต เรียกว่า 12 หัวแคว่น หรือ 12 แคว่น ได้แก่ แคว่นขวัญญ่ แคว่นคำดี แคว่นหลอด แคว่นผามาง แคว่นสีสาด แคว่นเฮือฮาน แคว่นฟูลาย แคว่นม้อะ แคว่นไล แคว่นกาย แคว่นหนอง และแคว่นลาด (ยรรยง จิระนคร และ รัตนพร เศรษฐกุล, 2551, 182-183) เมื่อพิจารณาองค์ประกอบการปกครองของสิบสองพันนาข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า สิบสองพันนามีการปกครอง เป็นระดับ จากหน่วยที่มีขนาดใหญ่ไปหาหน่วยที่มีขนาดเล็ก คือ พันนา เมือง ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ อนึ่ง ในหนึ่งพันนาจะประกอบด้วยกลุ่มเมือง ในหนึ่งเมืองจะประกอบด้วยกลุ่มตำบล และในหนึ่งตำบลจะประกอบด้วยกลุ่มหมู่บ้าน

โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต

คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทย ส่ท่อนโลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ ประกอบด้วย การตั้งถิ่นฐาน การแต่งกาย พิธีท้องถิ่น การคมนาคม และการประกอบอาชีพ ดังนี้

1. การตั้งถิ่นฐาน

ชาวไทลื้อสิบสองพันนา ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำและมีภูเขาล้อมรอบ เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หัวโขง” /ho:⁴ xo:ŋ⁴/ คำว่า โขง คือ แม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำสายใหญ่ที่ไหลผ่านสิบสองพันนา และ แบ่งสิบสองพันนาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ สิบสองพันนาฝั่งตะวันออก และสิบสองพันนาฝั่งตะวันตก สองฟากแม่น้ำโขงขนานไปด้วยแนวเขาที่มีลักษณะเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ ชาวไทลื้อเรียกว่า ม่อน ส่วนพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงเรียกว่าดอย ซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวเขา เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หัวม่อน” /ho:⁴ mɔ:n¹/ และ “หัวดอย” /ho:⁴ do:j⁴/ ตามลำดับ จากการตั้งถิ่นฐานอยู่สองฟากแม่น้ำโขงของชาวไทลื้อ ทำให้เกิดเป็นแม่น้ำและลำห้วยขึ้น เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หัวน้ำ” /ho:⁴ nam²/ และ “หัวห้วย” /ho:⁴ ho:j⁵/ ที่มีลักษณะเป็นแอ่งอยู่ระหว่างภูเขาที่มาบรรจบกัน ไหลไปยังหมู่บ้านที่อยู่ห่างออกไปจากแม่น้ำโขง อีกทั้งชาวไทลื้อยังสร้างเรือนอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำด้วย

ภาพที่ 3: การตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อ
ที่มา: สื่อ ใจเชียงราย, 2558

ชาวไทลื้อนิยมสร้างเรือนอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เพื่อใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค เรือนไทลื้อมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นและเกี่ยวข้องกับตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาว่า “...เทวดาแปลงกายเป็นหงส์ทอง...ลงมาจากสวรรค์ก็บันดาลให้เกิดลมพายุใหญ่ เมื่อหงส์ทองร่อนสู่พื้น ก็ร้องเรียกให้พญาสมมุติให้มองดูปีกของตนว่ากันฝนได้อย่างไร แล้วหงส์ทองก็ยี่ดรา้ง โกงคอง แพนหาง และกางปีกออกจนลาดต่ำ พญาสมมุติเห็นดังนั้นจึงพิจารณาตามเมื่อพายุสงบก็นำบริวารออกไปหาวัสดุมาสร้างบ้าน จึงได้เป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง มีหลังคาลาดต่ำทุกด้าน ...เป็นที่อยู่ที่มีโครงสร้างแข็งแรง กันฝน ลม อากาศหนาวและร้อนได้ ดังนั้น เพื่อเป็นการระลึกถึงหงส์ทอง จึงเรียกบ้านแบบนี้ว่า หงส์เือน หรือเรือนหงส์ มาจนถึงทุกวันนี้...” (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551, 60)

ตำนานการสร้างเรือนข้างต้น ได้อธิบายถึงรูปแบบและที่มาของเรือนไทลื้อ หากมองในด้านการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อสืบสองพันนาที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มล้อมรอบด้วยภูเขา กอปรกับพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพภูมิอากาศที่มีอุณหภูมิสูง ฝนตกชุก และมีอากาศหนาว การสร้างเรือนที่มีหลังคาลาดต่ำจึงเป็นรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อป้องกันฝน ลม อากาศหนาว และอากาศร้อน เมื่อมองจากภายนอกเรือนจะเห็นว่า เรือนไทลื้อมีหลังคาและชายคาผืนใหญ่ลาดเอียง หุ้มลงมาปิดฝา มุงด้วยใบคา กระเบื้องดินเผา หรือไม้แป้นเกล็ด มีใต้ถุนสูงเพื่อใช้พักผ่อน ทอผ้า เก็บพื้นเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีส่วนประกอบของเรือนที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ “ขั้นไหล” หรือบันได เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หัวขั้นไหล” /ho:⁴ xan⁵ laj⁴/ ซึ่งเรือนไทลื้อดั้งเดิมจะมีบันไดเพียงหนึ่งแห่งอยู่ทางด้านหน้าของเรือน (แสงดา สมฤทธิ์, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2558)

ภาพที่ 4: เรือนไทลื้อ

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนไทนิยมสร้างบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ เพราะน้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เช่นเดียวกับชาวไทลื้อที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เนื่องจากต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค การคมนาคม การประกอบอาชีพ เป็นต้น

2. การแต่งกาย

ในอดีตชาวไทลื้อทั้งผู้ชายและผู้หญิงจะไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวยจุกไว้กลางหัว และใช้ผ้าโพกหัวพันทับโดยรอบ เห็นได้จากคำประสม “หัวฝ้าย” /ho:⁴ fa:j⁵/ และ “หัวไหม” /ho:⁴ maj⁴/ คือ ฝ้ายหรือไหมที่ใช้พันรอบหัว ชาวไทลื้อทั่วไปจะนำฝ้ายมาทอเป็นผ้าโพกหัว หากเป็นผู้ที่มีฐานะผ้าที่ใช้โพกหัวอาจทอมาจากเส้นไหม สีของผ้าโพกหัวนิยมใช้สีขาวหรือสีชมพู ปัจจุบันชาวไทลื้อนิยมใช้ผ้าโพกหัวที่มีสีสันสดใส การโพกหัวผู้ชายจะปล่อยชายผ้าห้อยลงมาทางขวา ส่วนผู้หญิงปล่อยชายผ้าห้อยลงมาทางซ้าย อนึ่ง ผ้าโพกหัวเป็นเครื่องแต่งกายที่มีความสำคัญกับชาวไทลื้อ ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องขวัญ โดยชาวไทลื้อเชื่อว่าหัวเป็นที่สถิตของขวัญ จึงต้องปกป้องดูแลโดยใช้ผ้าพันไว้รอบหัว (แสงดา สมฤทธิ์, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2558)

นอกจากผ้าโพกหัวแล้ว ผู้ชายไทลื้อจะใส่เสื้อกว้างแขนยาวผ่าอกกลางติดกระดุม หรือใช้เชือกผูกแทนกระดุม และใส่กางเกงยาวกว้างก้นลึกสีดำหรือสีน้ำเงินเข้ม ส่วนผู้หญิงจะใส่เสื้อป้ายปิดข้างทับกันเรียกว่า เสื้อปิด และใส่ซิ่นไทลื้อสีดำหรือสีน้ำเงินเข้ม สีที่นำมาย้อมเครื่องแต่งกายของชาวไทลื้อเป็นสีธรรมชาติที่ได้มาจากต้นห้อม (แสงดา สมฤทธิ์, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2558)

เครื่องแต่งกายของชาวไทลื้อปัจจุบันมีลักษณะแตกต่างจากในอดีตพอสมควร เช่น สี รูปแบบ เป็นต้น สิ่งที่ทำให้เครื่องแต่งกายของชาวไทลื้อปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตอาจเกิดจากอิทธิพลทางวัฒนธรรม ค่านิยม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้แทรกซึมเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมและค่านิยมของ ชาวไทลื้อดั้งเดิม จนทำให้การแต่งกายของชาวไทลื้อเปลี่ยนไป

ภาพที่ 5: การแต่งกายของชาวไทลื้อแบบดั้งเดิมและปัจจุบัน
ที่มา: jajainoi, 2556

3. พืชท้องถิ่น

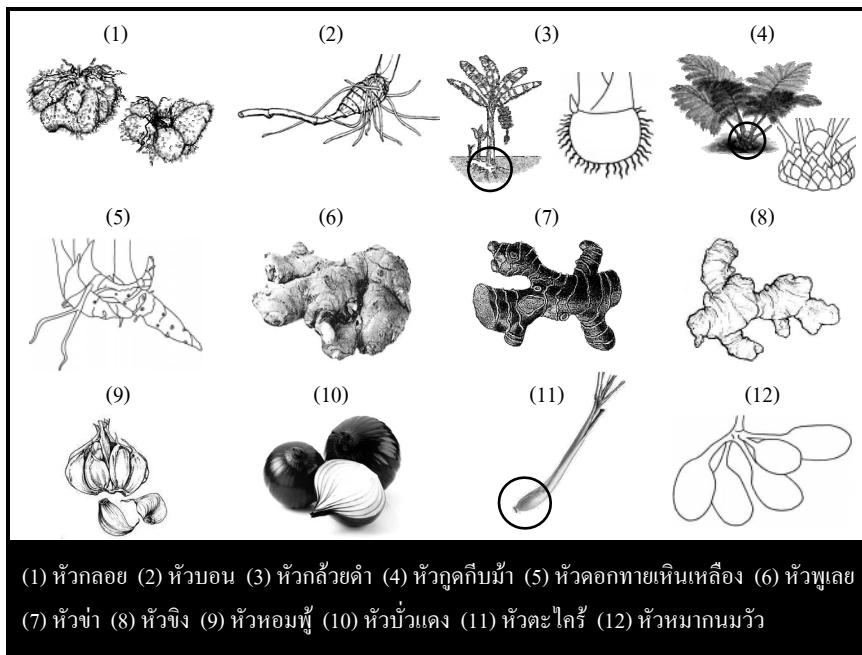
พืชจัดเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อ เนื่องจากชาวไทลื้อนำพืชท้องถิ่นมาใช้เป็นอาหารและยา ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะส่วนหัวของพืชท้องถิ่นไทลื้อ ซึ่งเป็นลำต้น ใบ เกล็ด ก้านใบ และผล ที่สามารถนำมาเป็นอาหาร ประุงอาหาร หรือมีสรรพคุณทางยา ปรากฏในคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทลื้อ ดังต่อไปนี้

พืชท้องถิ่นไทลื้อที่นำมาเป็นอาหารและประุงอาหาร เช่น กลอย บอน ข่า ชิง ตะไคร้ บัวแดง หอมพุ เป็นต้น นอกจากนี้ส่วนหัวของพืชท้องถิ่นไทลื้อบางชนิดมีสรรพคุณทางยาที่สามารถนำมารักษาโรคและอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ได้แก่ ส่วนลำต้นของพืชใต้ดินที่พองออกหรือแตกกิ่งแขนงเพื่อเก็บอาหาร เช่น “หัวกลอย” /ho:⁴ kw:⁴/ สามารถนำมาเป็นส่วนประกอบในการทำยารักษาเหง้ากุด “หัวบอน” /ho:⁴ bw:⁴/ นำมาเป็นส่วนประกอบในการทำยารักษาตุ่มคัน สำหรับส่วนลำต้นของพืชใต้ดินที่เป็นเหง้า เช่น “หัวกล้วยดำ” /ho:⁴ ko:⁵ dam:⁴/ ชาวไทลื้อจะนำเอาเหง้าของกล้วยที่เน่าเป็นสีดามาสมกับสมุนไพรอื่น ๆ เพื่อใช้รักษาไข้หวัด “หัวกูดกีบม้า” /ho:⁴ ku:⁶ ki:⁶ ma:²/ จะใช้เหง้ากลีบแห้งที่งอกขึ้นมาจากดินลักษณะเหมือนเล็บเท้าของม้า หั่นตากแห้งต้มน้ำดื่มรักษาอาการปวดหลังและเอว ลดความดัน หรือนำเหง้าไปฝนกับน้ำแล้วเคี้ยวให้ขึ้น ใช้ทาหรืออมเพื่อรักษาแผลในปากและคอ “หัวดอกทวยเหินเหลือง” /ho:⁴ dw:⁶ ta:² hə:⁴ lə:⁴/ หรือเหง้ามหางหงส์เหลือง นำมาเป็นส่วนประกอบในการทำยามะโหก หรือยารักษาโรคที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม ผอมแห้ง ตัวเหลือง เท้าเย็น ส่วน “หัวพูเลย” /ho:⁴ pu:³ lə:³/ หรือโพล “หัวข่า” /ho:⁴ xa:⁶/ และ “หัวชิง” /ho:⁴ xi:⁴/ มีสรรพคุณช่วยขับลม รักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ นอกจากนี้ “หัวข่า” ยังช่วยขับเสมหะ รักษาโรคบิด และ “หัวชิง” ยังสามารถนำเหง้าต้มน้ำดื่มเพื่อขับปัสสาวะ และใช้ทารักษากลากเกลื้อนได้อีกด้วย (สมชัย สงวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558)

ชาวไทลื้อยังนำส่วนใบเกล็ดของ “หัวหอมพุ” /ho:⁴ hw:⁴ pu:²/ หรือกระเทียมที่ภายในมีได้เป็นกลีบยาว ซึ่งมีสรรพคุณทางยามารักษาโรคทางเดินปัสสาวะ ต้อตา ทำเป็นยารักษาอาการตกใจจากการคลอดลูก และ “หัวบัวแดง” /ho:⁴ bo:⁶ de:⁴/ หรือหอมแดง นำมาต้มรวมกับพืชอื่น ๆ รับประทานเพื่อรักษาอาการปวดเข่า มือ เท้า เอว อีกทั้งนำ “หัวตะไคร้” /ho:⁴ tsa:² xa:³/ หรือส่วนก้านใบของตะไคร้ที่แผ่หุ้มลำต้นมาเป็นส่วนประกอบในการทำ

ยารักษาอาการปวดหัว แก้ไข้หนาวสั่น และเป็นส่วนประกอบใน การทำยารักษาผู้หญิงคลอดลูกแล้วมีอาการเสียเลือดมาก นอกจากนั้นส่วนผลของ “หัวหมากนมวัว” /ho:⁴ ma:k⁶ num³ ho:³/ ก็มีสรรพคุณทางยาเช่นกัน โดยนำผลมาตำให้ละเอียดผสมกับน้ำทารักษาตุ่มคัน หรือนำเปลือกหมากนมวัวมาฝนทารักษาโรคฝี (สมชัย สงวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558)

พืชท้องถิ่นไทลื้อ เป็นพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเกิดจากการขยายพันธุ์โดยวิธีต่าง ๆ พืชบางชนิดสามารถนำมาเป็นอาหารและปรุงอาหาร บางชนิดมีสรรพคุณทางยาจึงนำมาทำเป็นยารักษาโรค แสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ของชาวไทลื้อที่ใช้ประโยชน์จากส่วนประกอบของพืชท้องถิ่นมาทำเป็นยา ซึ่งอาจเกิดจากการลองผิดลองถูกจนเกิดเป็นภูมิปัญญา และถ่ายทอดเป็นตำรายาให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและพัฒนาเป็นยารักษาโรคที่มีคุณภาพ

ภาพที่ 6: พืชท้องถิ่นไทลื้อ

4. การคมนาคม

สภาพภูมิประเทศของสิบสองพันนาเป็นที่ราบลุ่มล้อมรอบไปด้วยภูเขาสลับซับซ้อนทำให้ การคมนาคมติดต่อระหว่างสิบสองพันนากับเมืองหรือรัฐไทใกล้เคียงเป็นไปอย่างยากลำบาก ในอดีต การเดินทางระหว่างเชียงรุ่ง สิบสองพันนากับเมืองหรือรัฐไทมีการคมนาคม 2 ทาง ได้แก่ ทางบก และทางน้ำ การคมนาคมทางบกจะใช้การเดินทางเท้าและสัตว์พาหนะ เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หัวคฺลอง” /ho:⁴ ko:ŋ³/ คำว่า คฺลอง คือ ถนน และคำประสม “หัวหมอน” /ho:⁴ mo:n⁴/ คำว่า หมอน เป็นเบาะที่ใช้รองหลังสัตว์ต่าง ชาวไทลื้อจะใช้ล่อ ม้า วัว เป็นพาหนะเพื่อต่างหรือบรรทุกสินค้า โดยเห็นว่าสัตว์ดังกล่าวมีความคล่องตัว เหมาะสมกับภูมิประเทศที่เป็นภูเขา และยังมี การใช้ลูกหาบขนสินค้าด้วย

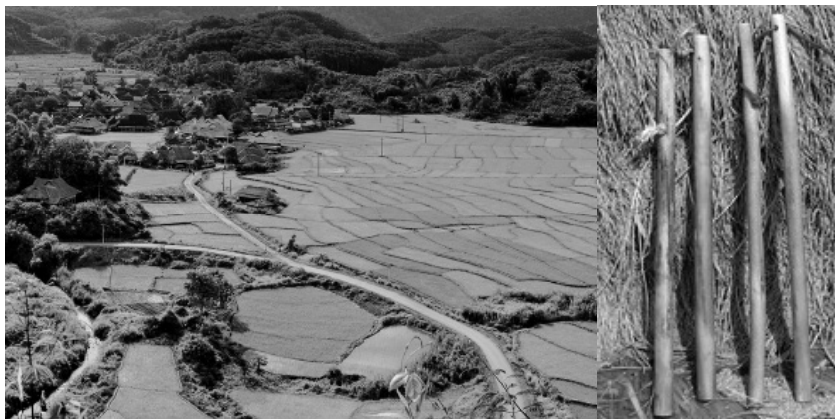
สำหรับการคมนาคมทางน้ำ จะเป็นเส้นทางระหว่างเดินทางไปยังสิบสองพันนา เนื่องจากมีแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาขาสายที่สะดวกสำหรับการคมนาคมทางน้ำ เช่น การเดินทางจากเชียงใหม่ไปยังเชียงราย ต้องเดินทางไปเชียงรายโดยทางบก จากนั้นจึงล่องเรือไปเชียงแสน เห็นได้จากมีคำว่า เรือ และสะพา หรือสำภา ประกอบอยู่ในคำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยลื้อ คือ “หิวเรือ” /ho:⁴ hɔ:³/ และ “หิวสะพา” /ho:⁴ sa⁴ paw³/ เมื่อถึงเชียงแสน ก็เดินทางบกผ่านเมืองเลน เมืองสิง จนถึงเชียงราย

ชาวไทลื้อสิบสองพันนาใช้การคมนาคมทางบก และการคมนาคมทางน้ำเพื่อผูกสัมพันธ์กับเมือง และรัฐไทใกล้เคียง โดยเฉพาะด้านการค้าที่ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างในการเดินทางเนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านภูมิประเทศ

5. การประกอบอาชีพ

เมืองต่าง ๆ ของสิบสองพันนาตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยเฉพาะที่ราบทางทิศตะวันตกของแม่น้ำโขง มีพื้นที่กว้างขวางและอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก เห็นได้จากมีคำว่า ทุ่ง ประกอบอยู่ในคำประสม “หิวทุ่ง” /ho:⁴ tun¹/ หมายถึง นาหรือที่ราบโล่ง จากสภาพภูมิประเทศดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ชาวไทลื้อประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังปรากฏคำว่า นา และไร่ ประกอบอยู่ในคำประสม “หิวนา” /ho:⁴ na:³/ และ “หิวไร่” /ho:⁴ haj¹/ ตามลำดับ

ชาวไทลื้อใช้พื้นที่นาสำหรับปลูกข้าว เริ่มตั้งแต่การไถ หว่าน ปลูกกล้า ดูแลข้าวกล้า จนถึง การเกี่ยวข้าว ตีข้าว และขนข้าวใส่ยุ้งฉาง ขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้ในอดีตจะใช้พลังงานคนและสัตว์ เช่น ใช้วัวหรือควายไถนา ใช้คนลงแขกเกี่ยวข้าวและตีข้าว เป็นต้น ปัจจุบันเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้า ชาวไทลื้อจึงใช้รถเกี่ยวข้าวแทนการใช้คนเกี่ยวข้าว เห็นได้จากมีคำว่า จักรเกี่ยวข้าว ประกอบอยู่ในคำประสม “หิวจักรเกี่ยวข้าว” /ho:⁴ tsak⁴ ke:w⁶ xaw⁵/ เครื่องมือดังกล่าวทำให้ชาวไทลื้อประหยัดเวลาและลดขั้นตอนในการเก็บเกี่ยวข้าว โดยรถจะเกี่ยวข้าวและทำให้เมล็ดข้าวแยกออกจากรวง ไม่ต้องใช้ เป่ หรือเครื่องมือหนีบฟ่อนข้าว ซึ่งเป็นเครื่องมือแบบดั้งเดิมดังเห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “หิวเป่” /ho:⁴ pe:⁴/ มาตีข้าวเหมือนในอดีต (สมบุญ สมนิธิ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558)

ภาพที่ 7: พื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวและเป่

สภาพภูมิประเทศของสิบสองพันนา นอกจากเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำใช้สำหรับปลูกข้าวแล้ว ยังล้อมรอบไปด้วยภูเขาซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวเขา ชาวเขาสวนมากประกอบอาชีพทำไร่ เช่น ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ฝิ่น ฝ้าย พริก ที่สำคัญพื้นที่นี้เหมาะแก่การทำไร่ชา ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญของสิบสองพันนา

ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ถึงแม้จะปลูกได้ทั้งในที่ราบและภูเขา แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการบริโภค เนื่องจากหลายหมู่บ้านหรือเมืองไม่สามารถปลูกข้าวเพื่อบริโภคได้เอง จึงต้องมีการผลิตสินค้าอย่างอื่นเพื่อขายหรือแลกเปลี่ยนกับข้าว

การค้าในสิบสองพันนา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นการค้าระหว่างเมืองหรือรัฐ และประเภทที่สองเป็นการค้าภายในสิบสองพันนาโดยทั่วไป ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการค้าภายในสิบสองพันนา การค้าประเภทนี้ชาวไทลื้อและชาวเขาจะนำเอาสินค้าหรือผลผลิตในท้องถิ่นมาแลกเปลี่ยนและซื้อขายในตลาดหรือที่ชาวไทลื้อเรียกว่า กาด ดังเห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “ห้าวกาด” /ho:⁴ ka:t⁶/

กาดของชาวไทลื้อมีลักษณะเป็นตลาดนัดประจำสัปดาห์ที่หมุนเวียนไปตามหมู่บ้านในสิบสองพันนา กาดมีการจัดบริเวณซื้อขายสินค้าอย่างเป็นระบบ โดยสินค้าชนิดเดียวกันจะอยู่บริเวณใกล้กัน สินค้าที่ขายในกาด เช่น เหล้า เห็นได้จากคำที่ประกอบอยู่ในคำประสม “เหล้าห้าว” /law⁵ ho:⁴/ นอกจากนี้ยังมีการขายข้าว ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ สัตว์ เป็นต้น

ภาพที่ 8: กาดไทลื้อในอดีตและปัจจุบัน

ที่มา: “เจ้าหม่อมคำลื้อ” กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งสิบสองพันนา, ม.ป.ป.

การประกอบอาชีพของชาวไทลื้อถูกกำหนดโดยสภาพภูมิประเทศ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ส่วนมากใช้ทำนา ส่วนบริเวณภูเขาใช้ทำไร่ ในอดีตการทำนาของชาวไทลื้อจะใช้แรงคนและสัตว์ ปัจจุบันบางขั้นตอนมีการใช้เครื่องจักรทำนา จนทำให้ชาวไทลื้อลืมวิถีแบบดั้งเดิม ความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านลดลง เนื่องจากเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ

อีกประการหนึ่ง ปัจจุบันสิบสองพันนามีห้างสรรพสินค้าและร้านสะดวกซื้อหลายแห่ง ทำให้ชาวไทลื้อรุ่นใหม่ใช้บริการและซื้อสินค้าในสถานที่ดังกล่าวมากขึ้น ทั้งที่สินค้ามีราคาสูงกว่าในตลาดหรือภาค อย่างไรก็ตามชาวไทลื้อส่วนมากยังคงซื้อสินค้าที่ภาคมากกว่าซื้อที่ห้างสรรพสินค้าหรือร้านสะดวกซื้อหากไม่จำเป็น เนื่องจากสินค้าที่ภาคมีความหลากหลาย สดใหม่ และที่สำคัญสามารถต่อรองราคาได้

สรุป

คำประสมที่มีคำว่า หัว ในภาษาไทยสะท้อนโลกทัศน์ของชาวไทลื้อ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกโลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี ด้านที่สองโลกทัศน์ด้านชนชั้นและการปกครอง และด้านที่สามโลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต โลกทัศน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชาวไทลื้อผูกพันกับความเชื่อ ศาสนา และประเพณี จนหลอมรวมเป็นวัฒนธรรมที่มีความเจริญมาแต่ครั้งอดีต ทุกกลุ่มคนในสิบสองพันนาดำเนินชีวิตภายใต้การปกครองแบบรัฐจารีตและระบบชนชั้น แม้ว่าสิบสองพันนาจะมีข้อจำกัดในการติดต่อกับโลกภายนอก แต่ข้อจำกัดเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สิบสองพันนาสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวไทลื้อไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- โครงการหลวง. (2556). **อาข่า (Akah) หรืออิก้อ**. สืบค้นเมื่อ 9 เมษายน 2558, จาก <http://www.thairoyalprojecttour.com/?p=1444>
- “เจ้าหม่อมคำลือ” กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งสิบสองปันนา**. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2558, จาก <http://board.postjung.com/731198.html>
- ณัชชา เลหาศิรินาถ. (2541). **สิบสองพันนา: รัฐจารีต**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2547). **ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ยรรยง จิระนคร และ รัตนาพร เศรษฐกุล. (2551). **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- เรณู วิชาศิลป์. (2554). **ข้า: ผู้ใกล้ชิด “ไท” มาตั้งแต่สร้างบ้านแปลงเมือง**. ใน พระนคร ปรีฤทธิ, จินตนา มัธยมบุรุษ และพรณเพ็ญ เครือไทย (บก.). **วิถีไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา**. (น. 11-33). เชียงใหม่: มรดกล้านนา.
- ศราวุธ หล่อดี. (2556). **คำประสมที่มีคำว่า “หัว” ในภาษาไทย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2551). **ไทลื้อ อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท**. เชียงใหม่ :โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สรสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2544). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สื่อ ไชยงราย. (2558). **การสร้างอาณาจักรสิบสองพันนา ตอนที่ 1**. สืบค้นเมื่อ 9 เมษายน 2558, จาก http://ichiangrai.blogspot.com/2015/02/1_27.html

สุรพล ดำริห์กุล. (2545). **ข่วงเมืองและวัดหัวข่วงกับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา**. เชียงใหม่: คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2522). สมมติฐานชาเพียร์-วอร์ฟ. **วารสารอักษรศาสตร์**. 11(2), 20-32.

Grabowsky, V. & Wichasin, R. (2011). **Chronicles of Chiang Khaeng A Tai Lue Principality of the Upper Mekong**. Chiang Mai: Silkworm Books.

Jaijainoi. (2556). **กลุ่มคนเชื้อสายไท ในบรรดา 56 ชนเผ่าในประเทศไทย**. สืบค้นเมื่อ 8 เมษายน 2558, จาก <http://pantip.com/topic/31405808>